

Ю.О. Тимошенко, аспірантка
Приватний вищий навчальний заклад
«Європейський університет», м. Київ

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ ТА ІНДИКАТОРИ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Сучасні процеси глобалізації розглядаються як один з найважливіших факторів впливу на державну економічну політику різних країн на найближчу та довгострокову перспективу, що спричиняє нагальне завдання виокремлення та оцінки значущості і характеру фінансових викликів, ризиків і загроз для економічної безпеки країни. Підтримання на гідному рівні стану фінансової безпеки України – необхідна та об’єктивна умова для її цілісності, стійкого економічного розвитку та незалежності. З метою досягнення та підтримання у перспективі гідного рівня фінансової безпеки України необхідне систематичне науково обґрунтоване управління фінансовими ризиками, як одними з важливих складових системи небезпек економічної системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження ролі управління фінансовими ризиками у забезпеченні фінансової безпеки держави приділяли такі економісти як Л. Абалкин, що дослідив загрози економічній безпеці держави та їх висвітлення; Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь, Д.О. Махортих, які спрямували наукову думку на розгляд проблеми визначення стратегічних орієнтирів рівня економічної безпеки України; А.І. Сухоруков, Т.П. Крупельницька, які досліджували вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України; Д.С. Покришка, О.О. Молдован, А.П. Павлюк, що приділили увагу виокремленню ризиків посткризового розвитку фінансового сектору України. Однак, існуючі проблеми визначення ролі управління фінансовими ризиками у забезпеченні економічної безпеки України, такі як обґрунтування впливу фінансових ризиків на систему індикаторів економічної безпеки, потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. На основі викладеного доцільно сформулювати завдання дослідження, що полягають у виокремленні переліку фінансових ризиків та індикаторів стану фінансової безпеки України в залежності від її складових, надання критичного аналізу методиці розрахунку рівня економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу досліджень. Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 було затверджено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [1] та визнано наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р.№ 60 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України», що мав, на думку багатьох дослідників, значні недоліки, таким, що втратив чинність.

Методика розрахунку рівня економічної безпеки України базується на якісному дослідженні індикаторів, що характеризують стан економічної безпеки держави, виявленню ризиків і загроз для можливості здійснити інтегральну оцінку рівня економічної безпеки України та окремих її регіонів за допомогою розрахунку інтегрального індексу безпеки у сфері економіки, що пропонується визначати із використанням 9 середньозважених субіндексів, таких як фінансовий, макроекономічний, зовнішньоекономічний, виробничий, енергетичний, продовольчий, інноваційний, інвестиційний, демографічний тощо.

Л. Абалкин зазначає, що економічну безпеку країни доцільно визначати як максимально повну сукупність факторів та умов, що впливають на незалежність, стійкість та стабільність вітчизняної економіки, її здатність до самовдосконалення, оновлення та систематичного протистояння загрозам [3, с. 4–13].

Інтегральна оцінка економічної безпеки України визначається таким чином: по-перше, формується перелік та характеристичні значення індикаторів за принципами достовірності, репрезентативності та інформаційної доступності, після чого проводиться нормування індикаторів, а також визначення вагових коефіцієнтів, на основі чого розраховується інтегральний індекс безпеки у сфері економіки України [1]. Для кожного з переліку індикаторів, що характеризує стан економічної безпеки України, запропоновано характеристичні значення, які діагностують рівень економічної безпеки України.

Так, діапазон таких значень поділяється на 5 інтервалів:

$$[y_0, y_{\text{крит}}); [y_{\text{крит}}, y_{\text{небезп}}); [y_{\text{небезп}}, y_{\text{нездв}}); [y_{\text{нездв}}, y_{\text{здв}}); [y_{\text{здв}}, y_{\text{опт}}], \quad (1)$$

де: y_0 – результат розрахунку індикатора, що характеризує мінімальний рівень економічної безпеки внаслідок чого її рівень дорівнює 0;

$y_{\text{крит}}$ – результат розрахунку індикатора, що характеризує критичний рівень економічної безпеки на рівні 20 % від оптимального значення;

$U_{\text{небезп}}$ – результат розрахунку індикатора, що характеризує небезпечний рівень економічної безпеки на рівні 40 % від оптимального значення;

$U_{\text{нездв}}$ – результат розрахунку індикатора, що характеризує незадовільний рівень економічної безпеки на рівні 60 % від оптимального значення;

$U_{\text{здв}}$ – результат розрахунку індикатора, що характеризує задовільний рівень економічної безпеки на рівні 80 % від оптимального значення;

$U_{\text{опт}}$ – результат розрахунку індикатора, що характеризує оптимальний рівень економічної безпеки.

Індикатори, що характеризують стан економічної безпеки України, поділено на три типи: індикатори типу А, тобто ті, вплив яких на економічну безпеку є змішаним: до певного рівня показник виступає стимулятором, після якого перетворюється на дестимулятор; індикатори типу В – дестимулятори; індикатори типу С – стимулятори, що представлено на рис. 1.

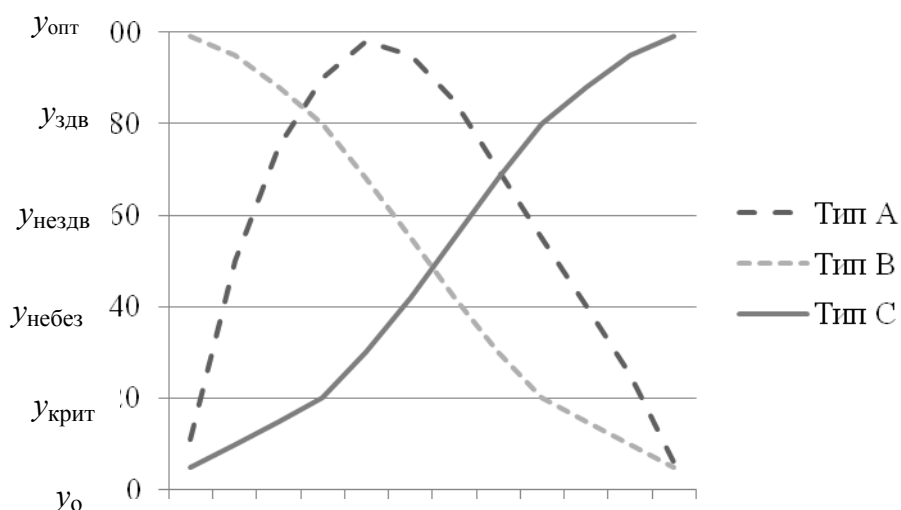

Рис. 1. Діапазон характеристичних значень, які діагностують рівень економічної безпеки України за різними типами індикаторів*

* Джерело: складено автором за [1];

Ю.М. Харазішвілі, А.І. Сухоруков та Т.П. Крупельницька вважають, що в сучасних умовах спостерігається несприятливий стан рівня економічної безпеки України, що пояснюється тим, що значення п'яти з дев'яти складників економічної безпеки перебуває нижче порогових значень [5].

За допомогою нормування різні за типами індикатори приводяться до інформаційної односпрямованості, тобто для певної величини

індикатору, що характеризує стан економічної безпеки, затверджуються певні характеристичні значення. Так, нормування індикаторів, які характеризують стан економічної безпеки, дозволяє проводити їх вимірювання у відсотках від 0 % до 100 %, а розраховане нормоване значення своїм розміром надає інформацію щодо ступеню наближення до встановленого оптимального значення.

Важливу роль управління фінансовими ризиками у забезпеченні економічної безпеки підтверджує і значення вагових коефіцієнтів складових економічної безпеки, визначених експертами. Так, саме фінансова безпека має найбільший ваговий коефіцієнт (0,1294) серед всіх інших складових економічної безпеки, що висвітлено на рис. 2.

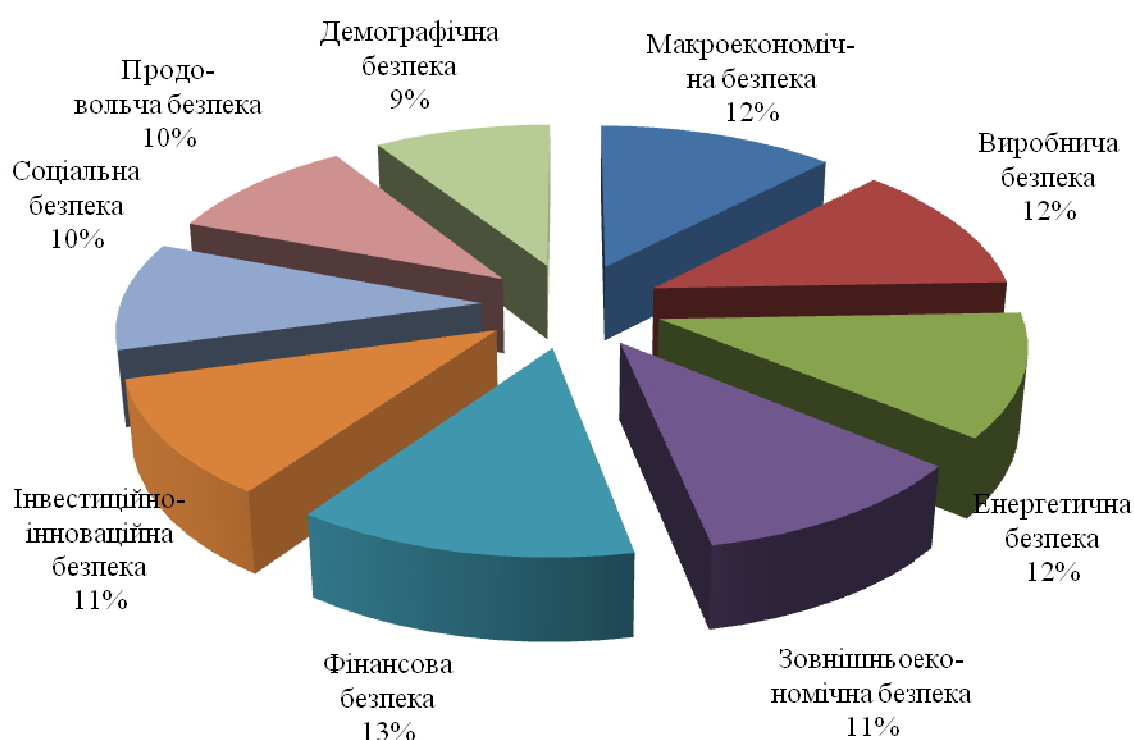

Рис. 2. Вагові коефіцієнти складових економічної безпеки, що використовуються для визначення інтегрального показника її стану*

Джерело: узагальнено автором за [1];

Зосередимо увагу на дослідження індикаторів, що характеризують стан фінансової безпеки України, яка поділяється на: банківську, боргову, валютну, бюджетну, грошово-кредитну та безпеку небанківського фінансового ринку.

За кожною зі сфер економічної безпеки України проводиться розрахунок інтегрального індикатора за наступною формулою:

$$I_m = \sum_{i=1}^n d_i y_i, \quad (2)$$

де I_m – агрегований показник m -ї сфери економічної безпеки України ($m=(1, 2, \dots 9)$);

d_i – визначений за методом експертних оцінок ваговий коефіцієнт, який характеризує розмір внеску в інтегральний індекс i -го індикатора;

y_i – нормоване значення i -го індикатора [1].

Узагальнюючий інтегральний індикатор стану економічної безпеки України визначається за наступною формулою:

$$I = \sum_m d_m I_m, \quad (3)$$

де I – узагальнюючий інтегральний індикатор стану економічної безпеки України;

d_m – визначений за методом експертних оцінок ваговий коефіцієнт, який характеризує розмір внеску в інтегральний індекс агрегованого показника m -ї сфери економічної безпеки України.

Обережна та прозора політика, яка адекватно та систематично здійснює виокремлення та оцінку фінансових ризиків та має за мету їх мінімізацію, спрощує подолання кризових тенденцій у вітчизняній економіці, що має відбуватись з мінімальними втратами [6, с. 3].

Фінансові ризики в основному зосереджені у сфері фінансової безпеки, яка є однією з важливих складових економічної безпеки України, саме тому виникає необхідність дослідити індикатори стану фінансової безпеки для розкриття ролі управління фінансовими ризиками у забезпеченні економічної безпеки України. Перелік фінансових ризиків та характеристика індикаторів стану різних сфер фінансової безпеки представлені у таблиці.

Так, дослідження в динаміці значень індикаторів стану фінансової безпеки за її складовими надає можливість надати оцінку стану кожного індикатору, виокремити складники, що потребують першочергової уваги дослідників, та фінансові ризики, управління якими в динаміці виявляється недостатньо ефективним [4, с. 5].

Фінансові ризики та характеристика індикаторів стану фінансової безпеки в залежності від її складових*

Складові фінансової безпеки	Індикатори стану фінансової безпеки	Тип індикатору (С – стимулятор; Д – дестимулятор; З – змішаний тип)	Характеристичні значення індикатора					Значення вагового коефіцієнта		Ймовірні фінансові ризики
			$x_{крит}^C$ / $x_{опт}^D$	$x_{небезп}^C$ / $x_{здв}^D$	$x_{нездв}^C$ / $x_{нездв}^D$	$x_{здв}^C$ / $x_{небезп}^D$	$x_{опт}^C$ / $x_{крит}^D$	Для індикаторів стану	Для субіндексів фінансової безпеки	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Банківська безпека	Питома вага заборгованості за кредитами, що є простроченою, в їх загальному обсязі, наданому резидентам вітчизняними банками, %	Д	2	3	4	5	7	0,1510	0,1723	Незадовільна якість кредитного портфелю; збільшення рівня проблемних позик
	Відношення кредитів, отриманих резидентами, до депозитів, отриманих від резидентів депозитними корпораціями в іноземній валюті, %	З	50 / 110	70 / 130	80 / 140	85 / 160	90 / 180	0,1425		Невиправдане збільшення у балансах банків обсягу споживчих кредитів
	Питома вага іноземного капіталу у структурі статутного капіталу банків, %	З	10 / 25	12 / 30	15 / 35	18 / 40	20 / 60	0,1371		Невиправдане збільшення питомої ваги іноземного капіталу у статутному капіталі банків
	Відношення кредитів та депозитів тривалістю понад 1 рік, разів	Д	1	1,2	1,8	2,2	3	0,1487		Переважання довгострокових кредитів над депозитами
	Рентабельність активів, %	З	-1 / 1,5	0 / 2	0 / 2,5	0,5 / 3	1 / 3,5	0,1496		Незадовільна якість кредитного портфелю; суттєві коливання рентабельності активів
	Відношення ліквідних активів банків до їх короткострокових зобов'язань, %	З	0,5 / 1	0,65 / 1,5	0,8 / 1,8	0,85 / 2	1 / 3	0,1359		Порушення оптимальності та обґрунтованості балансу банків
	Питома вага активів 5 найбільших банків України в структурі сукупних активів її банківської системи, %	Д	30	35	40	50	60	0,1351		Монополізація банківської системи окремими банками України

Продовження табл. 1.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Безпека небанківського фінансового ринку	Відношення валових страхових премій до ВВП (рівень проникнення страхування), %	С	1	2	4	6	8	0,3496	0,1068	Недостатній рівень проникнення страхування
	Рівень капіталізації лістингових компаній, % ВВП	3	15 / 90	30 / 105	40 / 120	50 / 140	70 / 150	0,3295		Необґрунтований рівень капіталізації лістингових компаній
	Рівень волатильності індексу Першої фондової торговельної системи, кількість критичних відхилень (- 10 %)	Д	0	1	2	3	4	0,1278		Зростання рівня волатильності індексу Першої фондової торговельної системи
	Питома вага в надходженнях страхових премій (без урахування страхування життя) страхових премій 3 найбільших страхових компаній, %	Д	10	12	15	20	30	0,1931		Монополізація небанківського фінансового ринку окремими його представниками
Боргова безпека	Відношення державного боргу і гарантованого країною боргу до ВВП, %	Д	20	30	40	50	60	0,2195	0,1746	Зростання обсягів державного боргу, гарантованого державного боргу до економічно небезпечних меж;
	Відношення валового зовнішнього боргу до ВВП, %	Д	40	45	55	60	70	0,2214		Недосконала структура та збільшення валового зовнішнього боргу та інші;
	Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, %	Д	4	5	7	9	11	0,1830		Необґрунтовано висока дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку
	Індекс ЕМВІ + Україна	Д	200	300	500	700	1000	0,1778		Зростання індексу ЕМВІ + Україна
	Відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу, %	С	20	36	41	45	50	0,1983		Недосконала структура та збільшення валового зовнішнього боргу
Бюджетна безпека	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	3	-6 / 3	-5 / 5	-4 / 6	-3 / 8	-2 / 10	0,2671	0,2023	Дефіцит державного бюджету; порушення індикативних прогнозних показників бюджету
	Дефіцит/профіцит бюджетних фондів та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % до ВВП	3	-3 / 0	-2 / 1	-1 / 2	-1 / 3	0 / 5	0,2482		Дефіцит бюджетних фондів та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління; порушення їх індикативних прогнозних показників

Продовження табл. 1.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Бюджетна безпека	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	З	18 / / 28	19 / / 30	20 / / 33	23 / / 35	25 / / 37	0,2203	0,2023	Необґрунтованість питомої ваги ВВП, що перерозподіляється через зведений бюджет
	Відношення обсягу платежів з погашення та обслуговування державного боргу до сукупних доходів державного бюджету, %	Д	6	7	10	13	16	0,2644		Збільшення питомої частини доходів державного бюджету, що спрямовується на погашення та обслуговування державного боргу
Валютна безпека	Індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США, середній за період	З	90 / 104	94 / 106	95 / 108	95 / 112	97 / 130	0,1775	0,1686	Значні коливання вітчизняної валюти; збільшення рівня інфляції
	Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн	З	-1,2 / / 0,3	-0,8 / / 0,5	-0,5 / / 0,8	-0,3 / / 1,2	0 / / 2,5	0,1505		Збільшення різниці між форвардним та офіційним курсом гривні
	Валові міжнародні резерви країни, місяців імпорту	С	1,5	2	2,5	3	5	0,1801		Зменшення валових міжнародних резервів країни
	Питома вага кредитів в іноземній валюті в їх загальному обсязі, %	Д	20	30	37	45	50	0,1496		Високий рівень використання іноземної валюти в якості засобу платежу
	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд доларів США	З	-8 / / 0	-4 / / 5	-3 / / 7	-2 / / 8	0 / / 10	0,1657		Існування суттєвого розриву між обсягами проданої та купленої населенням іноземної валюти
	Рівень доларизації грошової маси, %	Д	15	20	24	27	30	0,1767		Збільшення рівня доларизації грошової маси; значна залежність економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків
Грошово-кредитна безпека	Питома вага позабанківських готівкових коштів в загальному обсязі грошової маси, %	Д	20	22	25	30	35	0,1615	0,1753	Збільшення обсягу тіньової економіки; збільшення обсягу приховування доходів від оподаткування;
	Різниця між рівнем процентних ставок за кредитами, отриманими резидентами, та рівнем процентних ставок за депозитами, що отримані від резидентів депозитними корпораціями, %	З	-1 / / 4	0 / / 5	1 / / 6	2 / / 9	3 / / 11	0,1697		Зростання різниці між рівнем процентних ставок за кредитами, отриманими резидентами, та рівнем процентних ставок за депозитами, що отримані від резидентів депозитними корпораціями

Продовження табл. 1.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Грошово-кредитна безпека	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, що надані депозитними корпораціями у гривні, відносно індексу споживчих цін, % пунктів	3	-7 / 5	-3 / 7	-1 / 9	1 / 11	3 / 15	0,1725	0,1753	Необґрунтований рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, що надані депозитними корпораціями у гривні, відносно індексу споживчих цін
	Питома вага у загальному обсязі кредитів, отриманих резидентами, споживчих кредитів, що отримані домогосподарствами	3	1 / 9	2 / 12	3 / 15	4 / 18	5 / 21	0,1523		Зростання питомої ваги кредитів, отриманих домогосподарствами в їх сукупному обсязі
	Питома вага у загальному обсязі кредитів (скорегованому на курсову різницю) кредитів тривалістю понад 1 рік, відсотків	С	25	30	40	50	60	0,1697		Зменшення обсягу довгострокових кредитів в їх загальному обсязі
	Обсяг вивезення за межі країни фінансових ресурсів, млрд доларів США	Д	1	2	5	10	15	0,1743		Збільшення обсягу виведення капіталів з України, міграції капіталів

* Джерело: узагальнено автором за [1; 2]

Висновки. Дослідивши роль управління фінансовими ризиками у забезпеченні економічної безпеки, зроблено наступні висновки:

1. Проаналізовано, що з метою досягнення та підтримання у перспективі гідного рівня фінансової безпеки України необхідне систематичне науково обґрунтоване управління фінансовими ризиками, як одними з важливих складових системи небезпек економічної системи України. Фінансові ризики в основному зосереджені у сфері фінансової безпеки, що спричиняє необхідність систематичного дослідження значень індикаторів її стану для виокремлення складників, що потребують першочергової уваги, та фінансових ризиків, управління якими в динаміці виявляється недостатньо ефективним.

2. Систематизовано недоліки оновленої Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, а саме: необґрунтованість та суб'єктивність обрання п'яти діапазонів стану економічної безпеки України відносно встановленого оптимального значення, так, унеможлиблюється існування як коридору оптимальних значень, так і його перевищення; порушення адекватності та простоти нормування індикаторів, що належать до змішаного типу, таких як сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП та інших; незрозумілість методики зниження значення вагових коефіцієнтів індикаторів в ситуації наявності парної кореляції індикаторів, що приймають участь у розрахунках, що призводить до збільшення рівня суб'єктивізму та зниження практичної та наукової цінності отриманих результатів.

У подальших дослідженнях планується провести аналіз значень індикаторів стану фінансової безпеки для виокремлення фінансових ризиків, якість управління якими є недостатньою.

Бібліографічний список: 1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ від 29.10.2013 р. № 1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Офіц. вид. – К.: Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. 2. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Концепція від 15.08.2012 р. № 569-р / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К.: Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. 3. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражения / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 1. – С. 4–13. 4. Харазішвілі Ю.М. Визначення стратегічних орієнтирів рівня економічної безпеки України: аналітична записка / Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь, Д.О. Махортих; Відділ макроекономічного прогнозування та досліджень тіньової економіки. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.niss.gov.ua/articles/1501/> 5. Харазішвілі Ю.М. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України: аналітична записка / Ю.М. Харазішвілі, А.І. Сухоруков, Т.П. Крупельницька; НІСД. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1358/6>. Ризики посткризового розвитку фінансового сектору України: джерела, оцінки, інструменти стабілізації: аналітична доповідь / Д.С. Покришка, О.О. Молдован, А.П. Павлюк та ін.; НІСД. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1231/>

Тимошенко Ю.А. Финансовые риски и индикаторы состояния финансовой безопасности Украины. Составлен перечень финансовых рисков и индикаторов состояния финансовой безопасности Украины, риски и индикаторы классифицированы по группам в зависимости от составных элементов финансовой безопасности, систематизированы недостатки методики для расчета уровня экономической безопасности Украины.

Tymoshenko Y. Financial risks and status indicators the financial security of Ukraine. The list of financial risks and status indicators the financial security of Ukraine, risks and indicators are classified into groups depending on the constituent elements of financial security, systematic disadvantages of the technique for calculation of the level of economic security of Ukraine.